

De Sapstroom

van

**een didactisch-ecologische
ontmoetingsplaats voor permacultuur**

winter 2024

21 december 2024

Permacultuur

**verzoening van eeuwenoude werkwijzen en nieuwe technieken
oog voor de rijkdom van diversiteit
kader voor verscheidene alternatieve invalshoeken
zorg voor de vier elementen
intens gebruik van het invallend zonlicht
zorg voor de mens
oeroud gevoel van eenheid
dans met de natuur
levensfilosofie**

wintertijd

Wintertijd betekent lange nachten, korte dagen, weinig licht, veel duisternis en koude. Sneeuw en zonnige dagen geven de winter een lichtere kant. Maar toch ...

Mensen hebben er altijd naar uitgekeken dat het licht samen met warmte opnieuw overvloedig zou terugkeren. Wij hebben de luxe van een warme binnenruimte, maar dat is nog niet zo lange tijd. In mijn kindertijd stonden er ijsbloemen op de vensters van de slaapkamer en elke ochtend moest de kachel opnieuw worden aangestoken om het in een beperkte ruimte warm te krijgen. Dan zie je enorm uit naar het licht en de warmte van de zon. Ik kan me voorstellen dat daklozen erg uitkijken naar het begin van warmere dagen en nachten.

Lang geleden, toen de mensen dichtbij de natuur leefden, lag de meeste activiteit stil tijdens de winter, er was een zee van tijd. En die werd opgevuld met uren vertellen, bijeenkomsten organiseren en samen genieten van het ingemaakte of gedroogde voedsel. Er ontstonden veel rituelen om de zon aan te manen terug te keren. Wij hielden er nog enkele van over, zij het in een fel afgezwakte vorm waarvan we vaak de betekenis niet meer kennen.

Desondanks weten ook wij dat licht nodig is om ons goed te voelen, dat we in moeilijke omstandigheden zoeken naar een sprankeltje hoop en licht. Niet te verwonderen dat de zon bij vele, zo niet alle, volkeren vereerd werd als de Zonnegod die leven schenkt. Men ging er vroeger vanuit dat de kortste dag op 21 december viel en dat de dagen terug begonnen te lengen in de nacht van 24 op 25 december. Vandaar ook kerstavond op 24 december.

We kozen in dit nummer voor een aantal bomen: de laurier als kruid, de appel als fruit, de lindeboom waarvan we het blad als groente kunnen eten; voor planten en hun verhalen kozen we voor de eik, waarover ook het stukje poëzie gaat. De boekbespreking leert ons beter te observeren, vooral van bomen.

Uiteraard zijn er enkele artikelen in verband met de winter en het eindejaar: betekenis van een aantal gebruiken, een kerststronk als recept, het winterkoninkje als tuinbewoner. Verder nog nieuws over veranderingen op Yggdrasil en, we kijken ook naar de toekomst met de aankondiging van een conferentie, de verkoop van zaden, poot- en plantgoed en het jaarprogramma.

We wensen jullie een winter met een lichtpuntje van een komende lente en van vele lichtpuntjes voor onze wereld in deze duistere periode.

In het hart van elke winter zit een trillende lente,
en achter de sluier van elke nacht zit een glimlachende dageraad.

Kahlil Gibran

inhoudstafel

p. 2	wintertijd
p. 3	inhoudstafel
p. 4	winkel
p. 5	tuinbezoek
p. 7	fruit: appel
p. 12	kruid: laurier
p. 16	tuinbewoner: het winterkoninkje
p. 18	groente: lindeblad
p. 20	kerststronk en andere tradities
p. 22	recept: kerststronk
p. 23	boekbespreking <i>Hoe lees je een boom?</i>
p. 24	tuinwerkzaamheden in een notendop, deel 1
p. 25	tuinwerkzaamheden in een notendop, deel 2 (vast gedeelte)
p. 26	voorverkoop zaden, poot- en plantgoed
p. 27	olifantengrassen als leverancier van mulch
p. 29	update over de verbouwingen van de winkel
p. 31	uitbreiding op de weide
p. 33	bodem-pionier
p. 34	jaarprogramma
p. 35	planten en hun verhalen: de eik (deel 1)
p. 41	een stukje poëzie: De storm en de eik
p. 42	De Sapstroom

winkel

kerst- en nieuwjaarsperiode
de winkel zal open zijn op de gewone openingsuren

groenten – kruiden – fruit
basisproducten voeding
fruitsap – alcoholische dranken
meel – brood
zuivel
zaai- en plantgoed
doorlevende kruiden in pot
ecologische was- en onderhoudsproducten
verzorgingsproducten
Op bestelling kunnen ook andere bioproducten zoals
vlees en vleesvervangers
verkregen worden.

Hoe bestellen ?

- U kan gewoon **tijdens de openingsuren langskomen**. Dan kiest u uit het aanwezige aanbod.
- U kan vooraf per e-mail **bestellen**. Op het afgesproken moment staat de bestelling dan klaar.

U kan zich inschrijven op yggdrasil.be/prognose, dan krijg je wekelijks op dinsdagochtend het aanbod en de prognose van groenten en fruit.

Het is interessant voor alle partijen als je zoveel mogelijk vooraf bestelt, ten laatste donderdagavond 21.00 u. Dan kan Frank veel gericht inkopen, jij hebt wat je wenst en hij heeft niet teveel overschotten.

Tel. Frank Anrijs: 0468/ 17 75 86

E-mail: winkel@yggdra.be

tuinbezoek

Rondleiding

Een rondleiding in de tuin van Yggdrasil kan op afspraak, alle dagen behalve op zondag. Een rondleiding duurt ongeveer twee uur en is bedoeld als een eerste kennismaking met permacultuur en de natuurlijke moestuin. Nadien is er gelegenheid om iets te drinken als men dat wenst.

Wie graag met een groep een geleid tuinbezoek wil brengen aan Yggdrasil kan hiervoor een afspraak maken. Prijs: 150,00 euro (BTW inbegrepen).

Individuele bezoeken zijn niet mogelijk, behalve op de door ons georganiseerde rondleidingen.

Om iedereen te kans te geven deel te nemen aan een rondleiding organiseren we enkele keren per jaar een thematische rondleiding.

Voor 2025:

22 maart: structuur van de tuin door Lucrece Roegiers

18 mei: Gecombineerde rondleiding tussen 'Drakentuin' en Yggdrasil.

21 juni: voedsel kweken volgens permacultuurprincipes door Kurt Vandommele

16 augustus: kennismaking met permacultuur door Lucrece Roegiers

27 september: wat planten voor ons doen door Lucrece Roegiers

Rondleiding 22 maart 2025

opbouw en structuur van onze permacultuurtuin

In de maand maart ga je geen tuin bezoeken omwille van de planten. Daar zijn natuurlijk al de voorjaarsbloeiërs maar in zijn geheel staat de tuin er meestal nog erg kaal bij.

Toch is er op dat moment al heel wat te vertellen en te zien in verband met de structuur van de tuin. We hebben het hierbij dan over de grote structuur als vertrekpunt. Daarna laten we onze blik steeds meer naar details gaan. Het gaat hierbij niet om de moestuin maar om de tuin in zijn geheel, met zijn vele facetten en mogelijkheden. Het gaat er hem vooral om wat je waar kan voorzien en waarom. Hierbij hoort ook welke planten je met diverse doeleinden kan aanplanten.

Dit onderwerp kan in de gewone rondleidingen, die als kennismaking bedoeld zijn, nauwelijks of niet aan bod komen maar is toch belangrijk bij de aanleg van je tuin.

Voorzie kledij aangepast aan het weer dat voorspeld wordt, we zijn immers overwegend buiten.

Een rondleiding duurt van 14.00 u. tot ongeveer 16.00 u.
De rondleiding kost € 10,00 per persoon.

Er kunnen maximum 25 personen deelnemen.

Inschrijving via de webwinkel: [xxxxx](#)

Bovenaanzicht Yggdrasil ↓

fruit: appel

Malus domestica

rozenfamilie

Herkomst en geschiedenis

De appelaar is samen met andere loofbomen ongeveer honderd miljoen jaar geleden ontstaan tijdens het Krijt, wellicht ergens in Centraal-Azië. Alle sporen van de oervariëteiten wijzen in de richting van de opgaande zon. De ene voorvader, een gladde ijsappel en voorloper van alle doorschijnende transparanten stamt uit Kirgizië, een Sovjet Republiek. De andere, een lederkleurige en ruige viltappel komt uit Perzië. Hij is voorloper van de renetten en ciderappels. De derde is een vuurrode ijzerappel met pruimenblad uit Tartarije.

De drie soorten wijzen in de richting van Centraal-Azië, waar nog ongeveer zeven miljoen hectare spontane appelwouden staan. Deze drie eetbare variëteiten zouden voortkomen uit de woudappel *Malus silvestris*. In het wild is deze appel zuur en slechts genietbaar nadat de vorst erover is gegaan.

Omdat de appel een belangrijk voedsel was en verbonden was met de godsdienst of mythologie reisde hij mee met de verschillende volkeren. Zo kwam hij terecht bij de Grieken, maar het zijn de Romeinen die zich hebben toegelegd op de teelt. Ze hadden kwekerijen en kenden de techniek van het enten. Zo hebben zij door kruisen en enten het aantal laten toenemen tot dertig soorten. Voor de tijd van de Romeinen was de appel al bekend in onze streken maar er werd niet geënt en de appels waren nog klein en zuur. Bij al deze volkeren was het een belangrijke vrucht. De Romeinen hebben bijgedragen aan de verspreiding en vooral aan het kweken van appels in grote boomgaarden in Europa. Na de Romeinen waren het vooral de monniken die zich met de appelteelt bezig hielden. Pas in de late Middeleeuwen werd de appel populairder en minder duur. In de achttiende en negentiende eeuw nam het aantal rassen enorm toe. Op dit ogenblik zijn er duizenden appelrassen waarvan slechts enkele te koop zijn in de winkel.

Portret

De appelaar is een bladverliezende loofboom. Je kan zelf pitten zaaien, maar de boom draagt pas vruchten na enkele jaren. Je moet dus geduld hebben om te weten of je die appel lekker vindt. Daarom koopt men appelbomen, hetzij als hoogstam, halfstam of laagstam. Die bomen zijn geënt om een bepaalde variëteit te garanderen. Een appelboom maakt een eerder ronde kruin. De appelboom bloeit, afhankelijk van het ras, gemiddeld van half april tot eind mei. Tijdens de bloei kan er schade door nachtvorst optreden, doordat de bloemen bevroren en dus niet kunnen uitgroeien tot vruchten. Ook jonge vruchten kunnen beschadigd worden. De appelboom bloeit met tuilen witte tot rozige bloemen. Niet alle appelbomen zijn zelfbestuivend, de meeste zijn afhankelijk van kruisbestuiving door insecten. Ook de zelfbestuivers leveren meer en grotere vruchten bij kruisbestuiving.

Het vruchtbeginsel is het onderste, verdikte deel van de stamper. Het stengeltje van de bloem wordt het steeltje van de appel. Het kroontje aan de bovenkant van de appel bestaat uit de overblijfselen van de kelkbladen en de meeldraden.

In de tuin

De appelaar groeit liefst in volle zon. Hij houdt van diepe, goed gedraineerde grond. Lichte zandgrond en plaatsen waar het water te hoog staat zijn niet geschikt. Daarbij wil hij graag beschutting tegen wind en koude. Beschutting tegen de noorden- en oostenwind vermindert het vorstgevaar bij de bloei, maar be-

schutting tegen westenwind geeft minder risico bij storm. Op het zuiden kunnen de appels brandvlekken krijgen bij hevige zon en hoge temperaturen.

Het planten gebeurt in de herfst zodra het blad gevallen is, dan heeft de plant gedurende de gehele winter de tijd om jonge worteltjes aan te maken. Als er een droge zomer volgt, is hij er beter tegen bestand dan een boom die pas op het einde van de winter geplant is.

De appel, *Malus domestica*, kan in elke niet te kleine tuin gekweekt worden, er zijn immers naast hoogstammen, ook half- en laagstammen. Oude variëteiten bieden een hele variatie aan kleur, smaak en bejaartijd. Het loont echt de moeite om in je eigen tuin een ander ras te planten dan de appels die in de winkel liggen. Het best kan je twee verschillende rassen zetten om een goede bestuiving te krijgen. Heb je meer plaats dan kan je een keuze maken uit appelryassen die wat rijpheid en gebruik betreft een lange periode omspannen. Het begint met de oogstappel, tegenwoordig al in juli, en er zijn appelryassen die bewaren tot in april. Daarvoor moeten ze wel in ideale omstandigheden bewaard worden en regelmatig gecontroleerd worden op rottende exemplaren. Ideale omstandigheden zijn: buiten en vorstvrij.

Gebruik

Reeds zeer lang wordt de appel als voedsel gebruikt. De oudste appelresten die men gevonden heeft stammen uit het steentijdperk en zijn ongeveer 6000 tot 6500 jaar oud. Het zijn meestal verkoolde resten van vruchten of versteende indrukken van pitten. De verkoolde appel is amper 14 millimeter groot. Er bestaan aanduidingen dat ze in twee of drie stukken gesneden werden en in de wind of aan het vuur gedroogd werden, om ze zolang mogelijk te kunnen bewaren. De oudste gekweekte appels hadden een diameter van 31 millimeter, door selectie

is de omvang van het vruchtvlees steeds verder toegenomen. De kern of het klokhuis heeft immers nog ongeveer dezelfde afmetingen als bij de wilde appel.

Ook in onze tijd is de appel alomtegenwoordig. Er zijn talrijke recepten te vinden met appels. Je vindt ze zowel in voorgerechten, hoofdgerechten, nagerechten, gebak, dranken al of niet alcoholisch, broodbeleg ... Een appel kan in zowat alles verwerkt worden of je kan hem gewoon rauw eten. Zelfs van de schillen kan je samen met een kaneelstokje lekkere thee zetten.

Niet alleen in de keuken, maar ook in de cosmetica werd de appel reeds vroeg op prijs gesteld. Het woord 'pommade' komt van de gewoonte van de Romeinse vrouwen om hun huid te verzorgen met een appelzalf. Hiervoor lieten ze appels, bestoken met kruidnagels, in wolvet trekken. Appelsap herstelt immers het huidweefsel.

Eigenschappen

De appel bevat veel plantaardige voedingsstoffen, mineralen zoals kalium, magnesium, ijzer, fosfor, koolhydraten, vezels zoals pectine, vitamine A, B, C en E. Vermoedelijk zit in de schil de stof die zorgt voor de antikankerwerking van de appel.

Zo raadde Paracelsus (15de - 16de eeuw) zijn patiënten aan eens per maand een appeldag te houden om het organisme te revitaliseren en te reinigen.

Uit wetenschappelijk onderzoek in de jaren zeventig bleek dat appelpectine een gunstige invloed heeft op de afzettingen van cholesterol. Appel vermindert het risico op aderverkalking en op het gevaar van een hartinfarct. De appel is ook goed voor de darmflora.

Ook bij de Bachbloesems vinden we de appel (*Malus pumila*) terug als reinigingsremedie.

En dit is nog maar een fractie van wat een appel allemaal vermag. Of zoals het spreekwoord zegt: 'An apple a day, keeps the doctor away'.

Betekenis

Behalve als voedsel had de appel reeds zeer vroeg en door de eeuwen heen een belangrijke symbolische functie.

De appel was een vruchtbaarheidssymbool, wellicht omdat aan de wilde voorouders van de appel heel veel kleine appeltjes hingen.

Hij stond eveneens symbool voor liefde, schoonheid en onsterfelijkheid.

Tallose verhalen, beelden en getuigen zijn bewaard uit vroegere tijden in verband met de betekeniswereld van de appel.

Dat is stof voor een later artikel in het kader van 'planten en hun verhalen'.

De sierappel draagt nog een overvloed aan vruchten zoals de wilde appel.

kruid: laurier

Laurus nobilis

laurierfamilie

Herkomst van laurier

Laurier komt van oorsprong uit het oostelijk Middellandse Zeegebied of Klein-Azië, waar hij de winters zonder probleem overleeft. In zijn oorspronkelijke biotoop is het een boom die zestien tot twintig meter hoog wordt.

Portret

Laurier is een doorlevende, houtige struik of boom die zijn blad behoudt in de winter. Stam en takken zijn stevig en kaal met een gladde, zwarte bast. De jonge bladeren zijn lichtgroen, de volwassen bladeren zijn donkergroen. Ze zijn aromatisch, lancetvormig met een golvende rand en leerachtig. Dat laatste wijst erop dat ze goed bestand zijn tegen droogte. Bovenaan zijn ze glanzend, onderaan dof. De knoppen van de bloemen zijn al aanwezig in de herfst in de bladoksels, maar pas in april - mei verschijnen de geelachtig witte bloemen in kleine schermen. Uit de bevruchte bloemen ontwikkelt zich een zwarte bes waarin zich één zaad bevindt.

jonge laurier in pot ↓

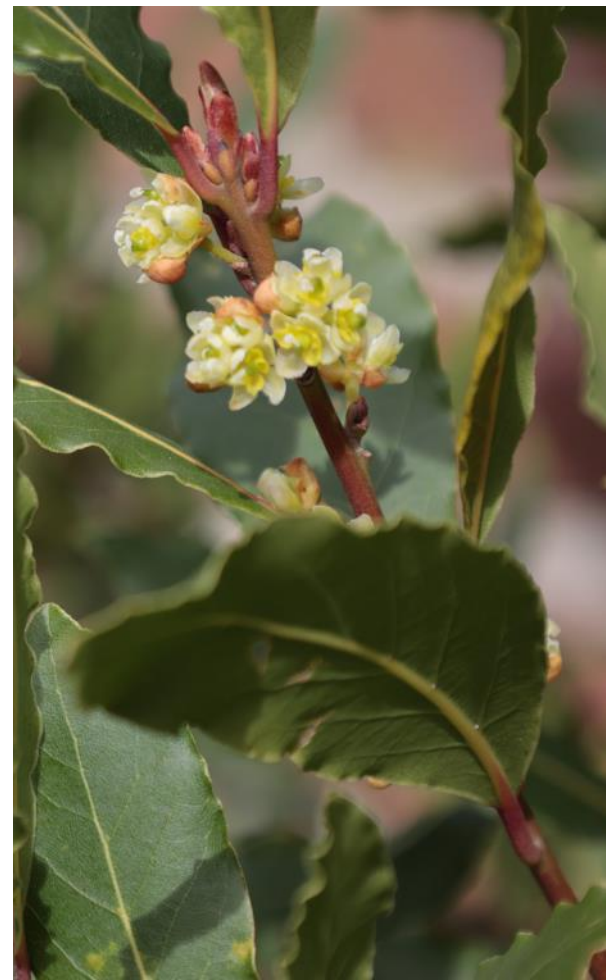

↑ laurier met veel jong blad

Laurier in de tuin

In onze streken heeft hij als jonge plant nood aan beschutting. Je kan hem de eerste jaren best in een pot planten en in de winter op een beschutte plaats zetten. Zet hem liefst niet warm, maar wel vorstvrij. Geef ook niet vaak water tijdens de winter.

Laurier is een trage groeier, maar na enkele jaren kan je hem in de volle grond planten op een plek die beschutting geeft tegen wind uit het noordoosten. Daar kan hij ook 's winters overleven. Hij kan zich daar in enkele jaren tijd ontwikkelen tot een grote struik.

laurier, reeds enkele jaren op een beschutte plek in volle grond

zelfde laurier, twee jaar later

Gebruik

Laurierblad is een veelgebruikt keukenkruid. Meestal wordt dit gedroogd gekocht. Heb je een laurierstruik(je) in je tuin of in pot, dan kan je de blaadjes ervan vers gebruiken, bijvoorbeeld in soepen en sausen, bij wortelen en in stoofschotels. Laurier past bij veel gerechten. De blaadjes moeten meekoken of -bakken om hun smaak af te geven. De leerachtige blaadjes blijven ook dan nog hard. Haal het laurierblad dus uit de soep voor je die gaat mixen. Laurierblad is een veel gebruikt inmaakkruid. De bladeren bevatten etherische oliën die ontsmettend en opwekkend werken.

Opgelet

Verwar laurier niet met laurierkers, die giftig is. Laurierkers is een veel gebruikte plant als haag en is winterhard. De bladeren zijn dikker, grover, breder en vlezig dan die van laurier. Bij laurierkers staan de opvallende bloemen in een aar.

bloeiende laurierkers, een giftige plant

Symboliek

De priesteres van de Apollotempel in Delfi, de Pythia, kauwde op laurierbladeren voor de juiste gesteltenis voor ze een orakel gaf.

De laurier was voor Grieken en Romeinen een heilige boom. Hij was gewijd aan Apollo, de grote zuiveraar. Daardoor werd de laurier gebruikt bij reinigingsriten om mensen te zuiveren van fouten en ziekten. Oorspronkelijk droegen de zegevierende, Griekse generaals een laurierkrans om hen te zuiveren van het bloedvergieten. Met de jaren verdween de oorspronkelijke betekenis en werd hij het symbool van vreugde en overwinning. Ook dichters en geleerden werden bekroond met een laurierkrans. Via de Romeinen verspreidde de verering van de laurier zich over Europa.

Ovidius, een Romeinse dichter, schrijft in zijn *Metamorfosen* het volgende over het ontstaan van de laurier:

Een pijl van de god Eros verwondde Apollo, zodat hij smoorverliefd werd op de schone nimf Dafne. Maar Dafne vluchtte voor Apollo. Hij achtervolgde haar en toen hij haar bijna te pakken had, bad Dafne in haar wanhoop tot de goden. En zie, ze veranderde in een sierlijke, geurende laurierboom. Toen zwoer Apollo dat deze boom voortaan zijn boom zou zijn, met altijd groene bladeren, een ereboom. Voor de grote Apollotempel in Delfi stond dan ook een laurierboom.

In het vroege christendom was de altijd groene laurier het symbool van eeuwig leven en de doden werden opgebaard met laurierbladeren.

In de middeleeuwen werden kunstenaars, geleerden en pas geslaagden aan de universiteit bekroond met een krans van besdragende laurierbladeren. De naam van de laurierbes, bacca laurea, werd uiteindelijk aan het examen zelf gegeven: het baccalaureaat of eindexamen.

In de 19de eeuw waren er nog volksgebruiken in de christelijke traditie in Griekenland en Sicilië die teruggingen tot de vroege reinigingsriten.

tuinbewoner: graag gezien of niet?
winterkoning

Portret

De winterkoning, *Troglodytes*, is onze kleinste, inheemse zangvogel die het hele jaar in Europa aanwezig is. Hij is bruin, ongeveer tien centimeter groot en weegt ongeveer negen gram. Hij is heel energiek en levendig alsof hij een beetje zenuwachtig is. Hij is gemakkelijk op te merken en te herkennen. Kenmerkend is zijn klein rechtopstaand staartje, een lichte streep boven het oog, een scherp snauveltje en fijne pootjes. Het is een vlug vogeltje dat vooral laag bij de grond vertoeft. Hij houdt van struikgewas waarin hij op zoek is naar insecten, de gehele winter door. Regelmatig is het winterkoninkje te zien als een klein, snel bewegend bolletje met een rechtopstaand staartje.

Voortplanting

Tot zijn baltsgedrag behoort het bouwen van nesten. Binnen zijn territorium bouwt hij een aantal bolvormige nesten. Met zijn gezang lokt hij een vrouwtje. Ze wordt meegetroond naar de verschillende nesten. Het nest dat haar goedkeuring wegdraagt begint ze te bekleden en dan kan de paring beginnen. Maar het winterkoninkje laat de andere nesten niet verkommeren. Hij probeert ook daar een vrouwtje voor te verleiden. Zo zorgt hij voor een ruim nakomelingschap.

In onze tuin is de winterkoning regelmatig te zien. Enkele jaren geleden had er eentje het lef zijn nest te bouwen in een gevlochten hoed die met de opening tegen de muur hing aan de deur van de winkel. Het nest was goedgekeurd door een vrouwtje dat er prompt haar eieren legde. Tijdens de openingsuren van de winkel zag je vaak het winterkoninkje zich heen en weer bewegen in de omgeving om dan plots toch het nest binnen te schieten.

Jaren geleden las ik een boeiend en leuk geschreven artikel over de winterkoning van de hand van Frans Buissink in het januarinumnummer (1993) van Grasduinen. Ik wil het u niet onthouden, ik heb het hieronder grotendeels overgenomen.

'Hoe een zanger van tien gram de winter de baas blijft.

Het moet gek gaan als u niks merkt van de zevenendertigduizend kilo winterkoningen die verspreid over Nederland en België rondscharrelen. Er zit altijd wel zo 'n kleine druktemaker bij u in de buurt, zeker 's winters. Je hoort hem, en vroeg of laat zie je hem ook. Als een muisje tjoept hij door de struiken, struint langs schuurtjes, tussen oude bloempotten en tuinrommeltjes. Ha, daar heb je onze winterkoning weer, denk je dan, maar daar mag je niet al te zeker van zijn. Die kleintjes reizen meer dan u denkt. Uw eigen tuinkoning blijft natuurlijk zijn stek trouw. Hij zou wel gek zijn om zijn koninkrijkje op te geven om zich te wagen aan een gevaarlijke trektocht. Maar zijn talrijke kroost van de afgelopen zomer is wel degelijk op pad gegaan. Op zoek naar een eigen tuintje. Of op zoek naar een veilig heenkomen in Frankrijk. Winterkoningen uit het barre Noorden komen bij ons logeren, omdat daarginds dikke pakken sneeuw alle voedsel onbereikbaar voor hen maken.

Uniek in Europa

Nog een bewijs voor de onvermoeibare reislust van winterkoninkjes komt uit een ver verleden. Hun bakermat ligt oorspronkelijk in Amerika.

Daar heb je winterkoningen in vele soorten en maten. In de gezaghebbende vogelgids van Venezuela tel ik twintig winterkoningachtige soorten. Europa is gezegend met slechts één. Die moet ooit in een warme klimaatperiode overgestoken zijn via Groenland en IJsland naar Europa.

Zijn grootste vijand is de winter

Van wel meer vogels vind ik dat ze de verkeerde namen hebben. Maar in het geval van het winterkoninkje is er zelfs sprake van wreedheid. Hoe heeft men het bestaan om dit diertje zo te noemen, terwijl de winter zijn grootste vijand is. Niet de kat of de eksters van de burens zijn de grote booswichten. De tol die zij heffen langs de sluipwegen van het koninkrijkje wordt verrekend in het voortplantingstempo. Gaat u maar na.

Een haantje kan er makkelijk drie vrouwtjes op na houden, ieder met een eigen nest met jongen. Dat zijn er meestal drie tot zes, maar er zijn ook uitschieters bekend van zestien!

In Nederland en België bij elkaar hebben we het over 600.000 broedparen. Aan het einde van het broedseizoen komt dat neer, volgens officiële tellingen, op 3.700.000 winterkoninkjes, die per stuk 10 gram wegen en dus 37.000 kilo vogels opleveren.

De enige die hier een gevoelige hap uit kan nemen is de winter. Meestal legt een kwart van alle diertjes het loodje, door voedselgebrek of door ongevallen tijdens het reizen. Maar als het echt grimmig wordt met bergen sneeuw en ijzel gaat soms meer dan de helft eraan. Onder zulke omstandigheden gaat als het ware de provisiekast dicht voor deze insectenetertjes, die leven van larfjes, eitjes, weggekropen luizen en torretjes. Daarbij komt nog dat zulke kleine lijfjes relatief veel lichaamswarmte verliezen en dus veel brandstof verbruiken. Nee ... koning van de winter is het winterkoninkje allerminst.

Onverwoestbaar optimistische holbewoners

Misschien zie ik het te somber. Misschien zit er toch iets koninklijks in zijn optreden. De dreiging van moordende winters is niet in staat het optimisme en de levenslust van Troglodytes, 'de holbewoner', te breken. Hij blijft zingen om iedereen te laten weten waar zijn jachtgebied is. Ook in de winter, zij het zonder de poëtische warmte van het lenteliefdeslied. En onvermoeibaar gaat hij elke dag op speurtocht. Onderzoekt alle hoeken en gaten op iets eetbaars.

's Nachts vergeet hij desnoods de grensgeschillen met de burens. Dan kruipt hij met soortgenoten bij elkaar in een nestkast of iets wat er voor door kan gaan, om zich te warmen.

De geruchten over de aantallen die worden gevonden in zulke slaapkluiten, lopen nogal uiteen. Uit Engeland komen berichten van meer dan zestig vogeltjes bij elkaar.'

Het winterkoninkje is niet enkel een nuttige, maar wat mij betreft ook een boeiende tuinbewoner. Hij duikt plots op en is alweer weg, alsof hij eventjes komt groeten.

graente: lindeblad

Tilia

kaasjeskruidfamilie

Herkomst

In ons land zijn twee lindes inheems, de zomerlinde of *Tilia platyphyllos* en de winterlinde of *Tilia cordata*.

De winterlinde is een prachtige boom die tot 35 meter hoog wordt, vaak met een brede kroon. Het blad is breed-hartvormig tot rond. De bovenzijde is donkergroen, de onderzijde blauwgroen tot blauwgrijs, onbehaard, behalve in de oksels van de nerven een roestbruine of roodachtige beharing.

De zomerlinde verschilt in niet zoveel van de winterlinde. Zo is onder andere het blad iets groter en de onderzijde is zacht behaard, met witte toefjes haren in de nerfoksels. De bloeiwijze is meer hangend en heeft twee tot vijf bloemen.

In tegenstelling tot de meeste andere bomen bloeit de linde pas laat in het seizoen, eind juni - begin juli. Dit komt omdat de linde bloeit aan twijgjes die pas dat jaar gevormd zijn. De bloeiwijze bestaat uit een bloemgestel voorzien van een speciaal gevormd langwerpige blad, waardoor zaadverspreiding met de wind mogelijk wordt.

Gebruik als groente

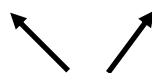
We denken bij de linde onmiddellijk aan lindethee, toch is dat niet het enige eetbare dat de linde biedt.

Tot in de middeleeuwen werd het lindeblad als groente gegeten. In de kleine ijstijd, die begon in de 14de of 15de eeuw en duurde tot de 17de eeuw, was er hongersnood als gevolg van mislukte oogsten. Lindebladeren werden toen volop gegeten waardoor de meeste lindebomen in Nederland verdwenen.

Met de verspreiding van permacultuur is 'bomenvoedsel' als duurzaam voedsel in de belangstelling gekomen. Zo kwam de linde terug als 'slaboom'.

Het jonge lindeblad is een mooie hartvormige en gezonde toevoeging aan een slaatje. Lindeblad bevat heel wat mineralen en sporenelementen. Je plukt jonge, malse blaadjes waarvan je het stengeltje afhaalt. Hoe jonger het blad, hoe beter. Naarmate het blad ouder wordt, wordt het taaier en minder aangenaam.

Omdat lindebomen erg groot en hoog worden, knot men nu de linden voor gebruik als voedsel op een hoogte van ongeveer een meter. Zo kan je gemakkelijker het blad plukken. Om regelmatig jong blad te kunnen oogsten, plant je best enkele knotlinden zodat je niet altijd aan dezelfde boom moet plukken. De eerste jaren pluk je ook beperkt om de boom de kans te geven zijn wortelstelsel uit te breiden en goed uit te groeien. Door het knotten komen er langere tijd jonge blaadjes aan de boom zodat je van juni tot augustus jong blad kan oogsten.

jonge knotlindes

kerststronk en andere tradities

Elk jaar opnieuw worden onze huizen opgesierd met een kerstboom, vol lichtjes en bollen en op kerstavond wordt een kerststol of een kerststronk gegeten. Welke betekenis hebben deze gebruiken? Meestal weten we het niet meer, het is een tijd van cadeautjes, dat wel. Maar er is meer.

Onze eindejaarsfeesten zijn eigenlijk midwinterfeesten, die beginnen met Sinterklaas en eindigen met Driekoningen.

Oorsprong

Om oorsprong en betekenis te vinden van de eindejaarsfeesten en de bijhorende gebruiken moeten we terug naar een heel ver verleden.

Stel je voor: er was geen elektriciteit, geen kunstlicht ...

De winter was en is in onze streken een elk jaar terugkerende natuurramp.

Het afsterven van de natuur, het bijna verdwijnen van de zon, de zeer korte dagen veroorzaakten angst.

Men worstelde met de vraag of men de winter wel zou overleven en vooral of de zon zou terugkeren en hoe het met de vruchtbaarheid gesteld zou zijn in het komende seizoen.

De prehistorische mens die nog onlosmakelijk verbonden was met de natuur zag het komen en verdwijnen van de plantengroei als een teken van de periodieke schepping van de kosmos. Hij leefde in het nu, er was geen verleden of toekomst. De schepping gebeurde voortdurend opnieuw. De mens had als onderdeel van die natuur een verantwoordelijkheid in die schepping. Dit uitte zich in rituelen. Dit waren telkens herhaalde handelingen, het was leven mee scheppen. Die rituelen, ook offerrituelen moesten correct uitgevoerd worden, anders liep het mis.

De oorspronkelijke betekenis

De viering van het midwinterfeest was heel belangrijk. In de Oud-Noorse sage heet dit het joelfeest waarbij 'joel' verwijst naar de zon of het zonnewiel.

In de oude rituelen waren dood en leven onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarom had het midwinterfeest twee kanten: enerzijds het afsterven de natuur, er is duisternis, de zon staat op haar laagste punt; anderzijds is er de wedergeboorte, de vruchtbaarheid en de zon begint terug te klimmen.

Later werd de dood steeds meer taboe en is het element 'dood' van de midwinterfeesten verplaatst naar Allerzielen en er werd Allerheiligen eraan toegevoegd. Maar de kerstkrans laat het ons nog zien: er is begin noch einde, dood en leven gaan ongemerkt in elkaar over.

De Kelten

De Kelten kenden een maancultuur: de dag kwam uit de nacht, de nacht was het begin. Denk aan het woord *fortnight* in het Engels voor onze veertiendaagse. Daarom begon het joelfeest de eerste nacht met volle maan na de kortste dag, ook de wijnachten genoemd, dit zijn twaalf gewijde nachten. Er waren verscheidene onderdelen van het feest.

Het joelblok

Een ervan was het branden van het joelblok. Een wortelig stuk onderstam van (dikwijls) een eik, werd door de heer des huizes op joelavond in de open haard ontstoken en behoorde tijdens het wijnachtsfeest te branden. Het is de herinnering aan een offer om vruchtbaarheid en heil te vragen. Nu branden we geen stuk boomstronk meer, maar we eten een taart in de vorm van een boomstronk, een gebruik waarin het volgende ritueel vermengd werd met het joelblok.

Symbolisch eten

Er werden ook feestelijke spijzen gegeten, sommige als herinnering aan oude offerspijzen voor de overledenen. Tijdens het joelfeest werden dorsoffers gebracht. Deze zijn blijven voortleven in gebak en koeken. Tot in de zestiende eeuw was de kerk tegen dit gebak. Een zuiver heidense vorm hiervan is brood gebakken in de vorm van de joelkrans of kerstkrans, gebakken van de laatste schoof graan. De vorm weerspiegelt de eeuwige herhaling, worden en vergaan. Gebak was verbonden met de levenbrengende kracht van de zon.

De feestspijz bij uitstek voor het joelfeest was varkensvlees. De ever was gewijd aan de vruchtbaarheids-god. Dit is blijven voortleven in de marsepeinen varkentjes.

De kerstboom

Alle Indo-Germaanse volkeren vereerden een heilige boom. Op Zuid-Zweedse rotsen staat een tekening uit de bronstijd van een spar die in verband staat met de vruchtbaarheidsritus. Het altijd groene doet denken aan hernieuwde groeikracht. Omstreeks het jaar duizend vinden we in de Noord-Germaanse mythe de Yggdrasil als levensboom.

Buiten waar de ritens gevierd werden stond altijd een heilige boom. In de middeleeuwen werden buitenstaande bomen opgetuigd in de Midwintertijd. In de zesde eeuw verbood de kerk groene takken binnen te brengen. Het was immers een heidens gebruik dat met vruchtbaarheid te maken had. Vanaf de vijftiende eeuw vinden we vermeldingen van bomen die gekapt worden en opgetuigd in de huiskamer. Het zijn vruchtdragende bomen. Ze worden versierd met appels en noten als vruchtbaarheidssymbolen en met koekjes en gebak als offergebak. In de top staat een ster die kan draaien als symbool van de zon. Een klok of bel in de boom zijn weer vruchtbaarheidssymbolen. Verlichting is ook essentieel, het licht staat immers voor levenskracht. In 452 verbood de kerk het aansteken van vuren en lichten bij bronnen, rotsen, bomen ...

In 1880 brengt de techniek de verzilverde glazen bollen. De naaldboom als kerstboom komt uit Duitsland op het einde van de negentiende eeuw. Nog tot ver in de twintigste eeuw gold de kerstboom als heidens en werd die in katholieke gezinnen alleen maar gedoogd op voorwaarde dat er een grote kerststal aanwezig was als christelijk symbool.

De huidige vorm van de kerstboom is zeer jong, maar de betekenis is oeroud. Samen met de evolutie in onze maatschappij naar steeds minder kerkelijke invloed is de kerststal zo goed als verdwenen en blijven licht en cadeautjes onder de kerstboom over, zij het in een vercommercialiseerde vorm.

recept

Met kerstmis in het verschiet deze keer een traditioneel kerstrecept: een kerststronk. Het is een herinnering aan het oude voorchristelijk gebruik om tijdens de winterzonnenuwe een boomstronk op te stoken in de haard als geluksbrenger voor het komende jaar. Het is een rijkelijk recept, maar bij een feest mag dat wel.

Kerststronk

Wat heb je nodig?

voor het gebak

- 5 eieren
- 75 gram rietsuiker
- 60 gram 70% (spelt)meel
- 60 gram aardappelzetmeel
- bokaal gelei of confituur

voor de boterroom

- 200 gram zachte boter
- 100 gram rietsuiker (of meer of minder naar eigen smaak)
- 1,5 eetlepel cacao poeder

Hoe maak je het?

- 1) Besmeer een bakplaat met boter en leg er een vel boterpapier op.
Verwarm de oven voor op 220 °C.
- 2) Splits de eieren en sla met een klopper de eiwitten stijf met een beetje suiker.
Voeg de eigelen toe en blijf goed kloppen.
Voeg de resterende suiker toe en blijf stevig kloppen.
- 3) Zeef het speltmeel en het aardappelzetmeel en hef het onder het deeg.
- 4) Smeer het deeg uit op het boterpapier en laat 10 minuten bakken in de voorverwarmde oven.
- 5) Haal het gebak uit de oven en leg er een natte keukenhanddoek op.
Draai het geheel om op een rooster, haal de bakplaat eraf.
Haal dan voorzichtig het papier van het gebak af en rol de biscuit op.
Rol terug open, bestrijk met confituur en rol de biscuit terug dicht en leg het uiteinde onderaan.
- 6) Snijd van beide uiteinden van de rol een klein schuin stuk af en leg ze bovenop de rol.
- 7) Meng de zachte boter met suiker en besmeer de uiteinden van de rol en van de schuine stukken ermee.
- 8) Vermeng de resterende gesuikerde boter met het cacao poeder, besmeer de rest van de rol ermee en trek strepen met een vork als lentegroeven in de bast.

Laat het smaken!

boekbespreking

Gooley, Tristan, *Hoe lees je een boom. Ontrafel alle patronen en aanwijzingen, van wortel tot kroon*, Kosmos, 2024

Tristan Gooley is een navigatie-expert voor wandelingen in de natuur. Hij heeft meerdere boeken geschreven over het waarnemen van patronen en tekens om je weg te vinden in de natuur. Slechts enkele zijn vertaald naar het Nederlands.

In zijn boek *Hoe lees je een boom* gaat hij diep in op zowat alle verschijnselen en onderdelen van bomen die je om je heen kunt waarnemen in een bos, bij alleenstaande bomen of in de stad. Soms vond ik me op bekend terrein, maar vaker ontdekte ik nieuwe elementen. Boeiend is de uitleg waarom een boom, een tak, een stam ... er zus of zo uitziet. Vertrekkend van de grote lijnen gaat hij in de loop van het boek steeds dieper in op afzonderlijke elementen. Beginnend bij grote groepen bomen in het landschap, over de individuele bomen, de takken, de stam, de bast, de wortels, de bladeren, de vruchten, maakt hij duidelijk dat elk element je vertelt over de grond, de leefomstandigheden, het weer, de soort, de windrichting ... als je de boodschap kan begrijpen. Daarom moet je een boom kunnen lezen en Gooley die een vat vol kennis is in navigatie, doet zijn uiterste best je de tekens te leren lezen. Hij maakt daarvoor gebruik van verhaaltjes en trekt zo je aandacht en nieuwsgierigheid, wat voorwaarden zijn om te leren. Hij doet dat op een aangenaam leesbare manier.

De beste manier om het echt te leren is je tuin of je omgeving ingaan en stukjes die je gelezen hebt proberen toe te passen. Hou je het theoretisch, dan lukt het niet, het is daarvoor te complex en te uitgebreid. Al doende leer je steeds beter te observeren. Alleen al daarom is het een interessant boek voor wie natuurlijk wil tuinieren. Het eerste principe in permacultuur is 'observeren', en dat niet één keer, maar altijd opnieuw. Hoofdstuk tien, *Intermezzo: bomen beter bekijken*, is slechts zeven pagina's, maar levert een belangrijke bijdrage om goed te leren observeren. Zelfs in je eigen tuin kan je steeds nieuwe aandachtspunten ontdekken en zo bijleren.

Een geschikt naslagwerk of studieboek voor wie goed wil observeren of meer wil vernemen over hoe fantastisch bomen en de natuur in elkaar zitten. Door hiermee in de praktijk bezig te zijn krijg je meer verbinding met de natuur.

Zeer de moeite waard!

Na een natte en nogal donkere zomer, is het deze winter nog steeds nat. Bijna elke dag regen of miezer maakt het niet aangenaam om naar buiten te gaan. Door de nog relatief hoge temperaturen bleef alles maar groeien. Ook gras groeit nog steeds. Het was de vorige maand(en) niet zo gemakkelijk om bladmulch te verzamelen en klein te maken met de grasmaaier. Toch is het gelukt de teeltbedden goed af te dekken met mulch.

Is winter niet om te rusten? Ja, maar we doen geen winterslaap zoals sommige dieren die hun temperatuur aanzienlijk verlagen om minder energie te verbruiken. We doen het gewoon wat rustiger aan. De tuin vraagt ook minder om onze tussenkomst. De teeltbedden liggen onder een dikke laag mulch en het bodemleven geniet van het gebrek aan betreding evenals de schimmels die hun netwerk verder kunnen uitbreiden.

Om te oogsten maken we wel een uitzondering: frills of bladkolen, boerenkool, palmkool, spruitjes, lepelblad, kleine veldkers, veldsla, winterpostelein, barbarakruid of winterkers, het is allemaal nog fris-groen om vers te gebruiken. Andere groenten zijn ingekuuld of binnengehaald. Aardpeer en prei blijven op het veld en kunnen geoogst worden net voor gebruik.

Het kappen van houtkanten doe je best in de winterperiode. Zo kan je hout voorzien voor een van de volgende winters om je te verwarmen en de dunnere takken vormen, gehakseld, goede mulch. En natuurlijk, het snoeien van kleinfruit hoort ook in deze periode te gebeuren maar niet als het vriest want dan kunnen de bovenste ogen kapotvriezen. Nieuwe aanplantingen gebeuren best in de winter als het niet te nat is of vriest.

Het grootste deel van het winterwerk speelt zich binnen af: het in orde zetten van het tuingereedschap en vooral het volgende zaai- en plantseizoen voorbereiden.

De planning voor volgend jaar opmaken is een aangename bezigheid terwijl je kan wegdromen over alles wat je zou willen telen en eten volgend jaar.

Voor je zaden bestelt, kijk je best eens na of er nog zaden van vorig jaar over zijn die nog een goede kiemkracht hebben. Je kan hiervoor eventueel een kiemproef doen door enkele zaden te laten kiemen op een warme en vochtige plaats zoals bijvoorbeeld in een schaalte in de keuken of living. Zaden zijn vaak veel langer bruikbaar dan op het zaadzakje vermeld is. De datum geeft enkel aan tot wanneer het zaad 100% kiemkrachtig is. Je hoeft zaden niet weg te gooien en nieuwe te kopen als ze nog redelijk kiemkrachtig zijn: je moet dan enkel wat meer zaadjes in de grond stoppen.

In februari beginnen we aan het nieuwe seizoen met het voorzaaien van tomaten, paprika en selder op een verwarmd matje of bedje. Paprika en tomaten ontkiemen pas bij een constante temperatuur van 20° C. Voor selder mag het iets minder zijn. Overweeg voor je begint te zaaien of je de plantjes, eens ontkiemd, ook voldoende licht kunt bieden, anders groeien ze te ijl en kweek je zwakke plantjes die dus vatbaar zijn voor ziekten en plagen. Buiten kan je nog niet veel doen maar in de koude serre of bak kan prei gezaaid worden en sla.

Vanaf maart kan er meer, afhankelijk van het weer. Buiten kunnen ajuin, sjalot en erwten geplant worden, vroege aardappelen en tuinbonen. Maar dan is het belangrijk de weerberichten goed in het oog te houden: nachtvorst ligt op de loer en aardappelen die boven staan, gaan er dan aan. Als nachtvorst voorspeld wordt kan je de aardappelen best afdekken, ofwel met een dik pak stro ofwel met een schep compost zodat het blad onder zit.

Als het niet te koud is kan je ook spinazie, peterselie, kervel, tuinkers, radijs, rode biet, raap, zaaiajuin, spruitkool in volle grond zaaien. Maar ook hier: let op de weerberichten. Waarschuwing voor vorst aan de grond vind je op de website van De Bodemkundige Dienst van België: bdb.be/nl/weerbericht

En niet te vergeten in de winter: genieten van het weer dat zich aandient, lezen om nieuwe ideeën op te doen en dromen van een vruchtbare zomer.

Vaste werkzaamheden voor dit seizoen kan je lezen in deel 2 van de werkzaamheden op de volgende pagina.

tuinwerkzaamheden in een notendop

deel 2

Zaaien

Februari

Koude bak/serre: sla, prei, ajuin, kolen, spinazie, wortelen

Binnen: meloen, aubergine, paprika en tomaten (minstens 20°C), selder

Maart

Volle grond: eventueel: spinazie, peterselie, kervel, tuinkers, radijs, rode biet, raap, zaaiajuin, spruitkool

Planten

Februari:

Volle grond: plantajuin, sjalot en aardpeer (als de els stuifmeel laat vliegen)

Maart:

Volle grond: ajuin, sjalot, erwten, vroege aardappelen, tuinbonen

Oogsten

Volle grond

veldsla, winterpostelein, lepelblad, aardperen, spruitjes, boerenkool, eeuwig moes en andere kolen
tijn, salie, mierikswortel, winterkers, kleine veldkers

Serre of koude kas

andijvie, groenlof, roodlof, radicchio, bladkool, Chinese mosterd, winterpostelein, veldsla

Bewaren

knolselder, rammenas, wortelen, rode biet, pastinaak (inkuilen)

Snoeien

De gehele winterperiode:

Bessenstruiken: als het niet vriest

Houtkant afzetten om struiken te verjongen

Bomen en struiken planten

Andere

Stekken maken van bessen en vijgen

Onderhoud van de materialen

Planning opmaken en zaai- en plantgoed bestellen

voorverkoop zaden, poot- en plantgoed

Frank

De voorverkoop van biologische zaden en poot- en plantgoed is gestart. Je kan op de website terecht waar je alle informatie vindt om te bestellen. Je kan tot eind februari zaden en pootgoed bestellen, maar besef wel dat naar het einde toe verschillende soorten uitgeput zijn en de levertermijn soms uitloopt.

Hier vind je alles: [Webshop zaden, ...](#)

Plantgoed

Wij verkopen ook al vele jaren biologisch plantgoed. Dat is iets wat je niet zo eenvoudig kan vinden, in tegenstelling tot biologisch zaaigoed. Jaar na jaar is het aanbod hiervan uitgebreid, zowel in hoeveelheid als in soorten. Waar we in het begin vooral de courante soorten aanboden, zitten er ondertussen al enkele specialere soorten in het aanbod.

Enkele van die nieuwigheden zullen enkel op 1 mei te verkrijgen zijn, deze kan je niet op voorhand bestellen. Andere soorten zitten wel al in de webshop en kan je op voorhand opzij laten zetten.

Niet echt bijzonder maar wel voor de eerste keer in het aanbod is andijvie, krulandijvie, koriander, bolajuin (rood en geel), kervel en sjalot. Ik ging er vroeger vanuit dat dit zaken waren die iedereen rechtstreeks in de volle grond zaaide. Door de vaak moeilijke en onvoorspelbare omstandigheden in het voorjaar schuiven veel tuinders echter op naar voorzaaien en is het nuttig om dit in het aanbod te hebben.

Naast de groene boerenkool hebben we dit jaar ook de rode versie, en ook bij de sprouting broccoli hebben we beide kleuren.

Opvallende bloemkool

Het meest opvallende is misschien wel de verschillende kleuren bloemkool: uiteraard de witte soort, maar nu ook oranje, paarse en groene bloemkool, kwestie van wat meer kleur op je bord te toveren! Gele zoetpuntpaprika, paarse aubergine, bolcourgettes en zwarte tomaten vervolledigen de nieuwigheden maar zijn enkel op 1 mei te verkrijgen.

Dit plantgoed kan je samen met je zaden bestellen, maar de deadline ligt een stuk verder in de toekomst. De voorverkoop hiervan wordt pas half april afgesloten.

Maar ook hier geldt weer: hoe later je bestelt, hoe meer kans dat er soorten zijn uitverkocht. Zeker als je voor de wat specialere groenten gaat!

Een nieuwtje dit jaar: bloemkool in verschillende kleuren

olifantengrassen als leverancier van mulch

Sinds enkele jaren hebben we een blok olifantengrassen staan naast onze bosrandtuin.

Waarom olifantengras?

Olifantengras is een snelgroeiende, vaste plant die kan opgroeien tot 3-4 meter hoog. Het heeft de volgende groeikenmerken:

1. Zaadverspreiding en opkomst: olifantengras wordt meestal gekweekt uit wortelstokken omdat het uit zaad moeilijk te vermeerderen is. De wortelstokken worden in het voorjaar geplant en groeien snel uit. De plant heeft een diep wortelstelsel dat helpt om water en voedingsstoffen uit de bodem te halen.
2. Groei en bloei: de plant groeit snel en kan binnen enkele maanden grote hoogte bereiken. Het bloeit in de late zomer of vroege herfst, maar het belangrijkste voor biomassa is het snelle groeiseizoen en de grote hoeveelheid plantmateriaal dat het produceert.
3. Winterhardheid: olifantengras is winterhard en kan eenvoudig overleven in ons klimaat, waarbij het in de winter afsterft, maar het wortelstelsel intact blijft om in het voorjaar weer op te komen.

Olifantengras

Reeds enkele jaren bezig

We hebben de planten enkele jaren gewoon laten groeien zonder in de winter de bovengrondse delen te oogsten. Dit jaar waren de planten goed dik geworden en was het echt de moeite om de bossen op ongeveer 20 centimeter boven de grond af te maaien en ze te versnipperen. Het versnipperde materiaal lijkt van structuur wat op gerstestro en blijkt ideaal om te gebruiken als mulch.

De struiken olifantengras snijden we 30 cm boven de grond af en dat wordt versnipperd. Het resultaat lijkt op gerstestro!

Hoe lang het blijft liggen voordat alles verteerd is, wat de invloed op de bodem is, zal de toekomst uitwijzen. Momenteel heb ik alles wat we dit jaar geoogst hebben, opgelegd in de bosrandtuin. Ik heb zo'n 15-20 m² ermee kunnen bedekken.

Deze winter plant ik wat nieuwe planten uit zodat we binnen enkele jaren toch zeker het dubbele aan versnipperd olifantengras kunnen uitleggen en een groot deel van de bosrandtuin hiermee kunnen mulchen. De bedoeling is om na verloop van tijd met het olifantengras voldoende biomassa te produceren zodat we overschot hebben na het mulchen in de bosrandtuin.

De hoeveelheid die nodig is voor deze ruimte zal elk jaar ook wat afnemen naargelang de bosrandtuin beter begroeid geraakt en de planten de bodem bedekken zodat wij dat niet meer moeten doen.

Het is een mooi mulchmateriaal dat lang blijft liggen en de bodem goed afsluit van licht.

update over de verbouwingen van de winkel

Frank

Na de ontruiming van de schuur zijn we met de volgende fase gestart. De inkom van de nieuwe winkel ligt niet aan de binnenkoer maar aan het begin van de buitenparking. Dit betekent dat er een nieuwe ingang moet gemaakt worden.

Nieuwe ingang

Dit is het eerste werk dat we uitgevoerd hebben. Het is ook langs hier dat in het begin alle materialen naar binnen gebracht worden: ijzernetten, beton, stenen, cement, vloertegels, hout en isolatie voor het plafond ...

De deuropening is ondertussen uit de muur gekapt. Gelukkig is de muur gemaakt van poreuze bakstenen en kalkcement. Hierdoor kunnen we het steenafval dat uit de muur gekomen is perfect hergebruiken in de tuin.

Een deel is in de vloer van de carport gegaan, maar het grootste deel is op onze kruidenvloer in de bosrandtuin en de bodem van ons composttoilet terecht gekomen.

Een voorlopige opening uitgeslepen en gekapt waar de deur komt.

Egaliseren en beton gieten

De volgende stap is het egaliseren van de vloer. Doordat de schuur op een helling is gebouwd heeft men die helling vroeger niet weggehaald in de schuur, maar loopt de vloer daar met de helling mee. Dat betekent dat de ene kant zo'n 30 centimeter hoger ligt dan de andere. We gaan met een klein kraantje de vloer egaliseren. Door het teveel aan aarde van de ene naar de kant te brengen wordt de vloer vlak en wat opgehoogd.

Hierdoor is er een opstap vanuit de binnenkoer, maar moet je nog altijd een stapje naar beneden doen wanneer je de winkel binnenkomt vanaf de parking.

Na het egaliseren, leggen we plastic en de ijzeren netten om de betonnen vloer te versterken. Dan wordt het beton gegoten en is het wachten tot deze droog is. Half januari ongeveer worden de muren gemetst en kunnen we beginnen met de binneninrichting.

Ik houd je op de hoogte van de vorderingen!

Een groot deel van het steengruis is gebruikt als vloer in het composttoilet achteraan.

uitbreiding op de weide

Frank

We hebben doorheen de tuin verschillende vlechtwerken van wilg en hazelaar. Deze zijn doorheen de jaren opgebouwd tijdens workshops en jaarcursussen. Ze zijn mooi en nuttig en gemaakt uit natuurlijke materialen, wat ook inhoudt dat ze verteren en afbrokkelen.

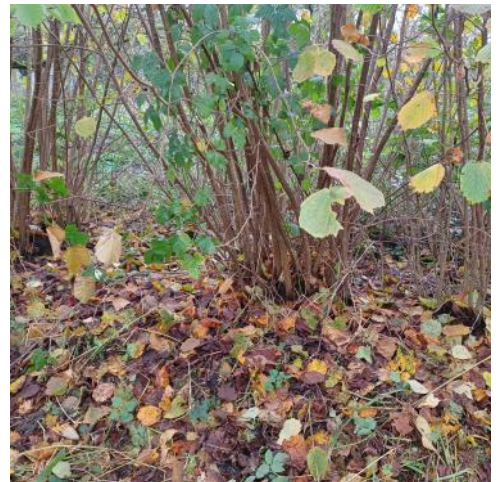
Ze dienen als afsluiting, soms hoog, vaak maar enkele tientallen centimeter hoog. De hazelaartakken zijn robuuster en gaan langer mee, maar ook deze moeten om de pakweg tien jaar vervangen worden. Wilg is zachter materiaal dat je na vijf of zes jaar al moet vervangen.

We hebben zelf een hele hoop hazelaars staan waar we geschikte takken uithalen en ook voor de wilgentenen hebben we een vijftiental struiken aangeplant die we regelmatig knotten. We hebben dus wel een eigen bron van materiaal om die vlechtwerken te onderhouden, maar deze is te beperkt. Een vlechtwerk van enkele meters lang en anderhalf tot twee meter hoog vraagt een hele hoop takken van goede kwaliteit; Dat betekent: recht, lang genoeg en niet vertakt. En dan valt er direct een groot deel af van de takken die we kunnen oogsten. Vroeger kochten we wilgentenen bij, maar daar wil ik vanaf.

Nieuwe aanplant

Het idee is om op onze weide, naast een reeds bestaande rij hazelaars een extra rij te zetten. De reeds aanwezige hazelaars worden nu niet regelmatig teruggezet waardoor ze een mengelmoes van takdiktes opleveren. Hierdoor is er veel uitval en leveren deze slechts een kleine hoeveelheid bruikbare takken op om te vlechten.

Eens de tweede rij er staat, is het de bedoeling beide rijen beurteelings terug te zetten en zo jaarlijks een grote hoeveelheid bruikbare hazelaartakken te oogsten. Mocht dit niet voldoende zijn, dan hebben we nog een plan B.

Plan B

Op een natte plek tussen de weide en onze poel, hebben we enkele jaren geleden een tiental vierkante meter aangeplant met wilgen. Deze zijn iets boven de grond teruggezet en worden jaarlijks geknot waarbij we de twijgen oogsten om te vlechten. Er zijn echter ondertussen al enkele knotwilgen afgestorven waardoor de opbrengst van deze wilgen beperkt is.

Daarom gebruiken we deze winter de wilgentakken van deze plantage om nieuwe knotwilgen aan te planten. De takken steken we dertig tot vijftig centimeter in de grond en knotten we nu op heuphoogte. Dit maakt het eenvoudiger om de takken de oogsten

Een klein bosje wilgen om mee te vlechten.

en er is zo minder

onderhoud nodig. We kunnen gewoon rond de knotwilgen maaien in het najaar wanneer we ze terugzetten.

Door de knotwilgen dicht tegen elkaar te planten, ongeveer 40 centimeter uit elkaar, krijg je veel rechte takken. De bedoeling is om de nodige wilgentenen te gebruiken voor de vlechtwerken, de rest wordt versnipperd als mulchmateriaal.

Tijd zal uitwijzen

De tijd zal uitwijzen of we vaak wilgentenen nodig hebben of dat de hazelaartakken volstaan. Het is ook niet zo dat we elk jaar vele meters aan vlechtwerken moeten vervangen. Hazelaar gaat ongeveer tien jaar mee, waardoor we sommige jaren toekomen met enkele tientallen takken.

Indien zou blijken dat de wilgentenen bijna nooit nodig zijn, dan laten we deze knotwilgen wat langer groeien en oogsten we de takken, versnipperen we deze en gebruiken we dit als mulchmateriaal.

Derde soort

Er wordt ook nog wat ruimte voorzien voor een derde soort: *Salix purpurea* "Nana", ook wel bittere wilg of dwergwilg genoemd. Deze fijne takken zijn ideaal om manden en ander klein gerief mee te vlechten. Ik zeg niet dat we dat veel gaan doen, maar er is dan toch de mogelijkheid indien we eens willen proberen!

Knotwilgen leveren veel biomassa die je voor veel zaken kan gebruiken.

Salix purpurea "Nana"

bodem-pionier

Al meer dan 2 jaar geleden ontving ik van het programma 'Grond+Zaken' de bodemschap. Deze wordt tweemaandelijks uitgereikt aan een organisatie of persoon die zich inzet voor de bodem.

Dit initiatief gaat uit van het Open Ruimte Platform. Als samenwerking van elf Vlaamse overheden en kennisinstellingen brengt het programma Grond+Zaken beleid, praktijk en onderzoek rond bodemzorg samen. De bodem als een levend ecosysteem vormt daarbij de basis. Het programma wil bereiken dat elke bodemzorger goed voor de bodem zorgt en ook weet hoe dat te doen.

Bodem-pioniers

Een nieuw initiatief dat eind oktober werd gelanceerd zijn de bodem-pioniers. Het doel was om uit inzendingen tien pioniers te kiezen die op verschillende manieren bezig zijn met de bodem en dit naar een hoger niveau willen tillen en hier ook over naar buiten willen treden.

Ik was oorspronkelijk niet van plan om deel te nemen omdat het over een serieuze tijdsinvestering gaat, maar na enkele mailtjes van sympathisanten, heb ik mijn pen in de hand genomen en mijn kandidatuur ingediend. Er waren blijkbaar meer dan honderd kandidaturen ingediend, dus de kans dat ik erbij zou zijn leek me redelijk klein. Toch kreeg ik afgelopen week het verlossende nieuws dat ik geselecteerd ben als bodem-pionier!

Wat betekent dat nu?

Wat het juist betekent weet ik nog niet, de eerste inleidende samenkomst is voorzien op 17 januari. Wat ik al wel weet is dat we elkaars projecten bezoeken en uitleg krijgen over iedereens visie en aanpak van de bodem. Aangezien we allemaal uit verschillende sectoren komen, zal het ongetwijfeld interessant worden om de verschillende visies en werkwijzen te leren kennen.

Daarnaast is er de mogelijkheid van inhoudelijke en wetenschappelijke ondersteuning, iets waar we al vele jaren vragende partij voor zijn. Spannende tijden dus, en je zal regelmatig kunnen volgen wat bodem-pionier zijn nu juist inhoudt. Via de Sapstream, maar ook via sociale media waar ik regelmatig updates zal posten over alle nieuwe dingen die ik leer.

Wat zou ik graag leren?

Er zijn wel enkele vragen waar ik al meerdere jaren mee rondloop en misschien nu wel een antwoord op krijg.

1. Geven grote giften van compost problemen met uitspoeling van voedingsstoffen?
2. Hoe lees je een bodemonderzoek wanneer de samenstelling van je bodem sterk afwijkt van een klassieke bodem?
3. Zitten er effectief meer voedingsstoffen in onze groenten?
4. Welke organismen zitten er allemaal in onze bodem en kan het eventueel beter?

Het lijstje is wel wat langer, maar dit zijn voor mij zowat de belangrijkste!

jaarprogramma

Voor wijzigingen en aanvullingen van het programma zie www.yggdrasil.be.

maart 2025

zaterdag	22	14.00 u. - 16.00 u.	Rondleiding: structuur van de tuin door Lucreèce Roegiers
zaterdag	29	14.00 u. - 17.00 u.	Workshop: een tuinvlechtwerk maken door Piet Anrijs en Lucreèce Roegiers

mei 2025

donderdag	1	10.00 u. - 16.00 u.	Kruidenverkoopdag
zondag	18	10.00 u. - 16.00 u.	Gecombineerde rondleiding Drakentuin en Yggdrasil

juni 2025

zaterdag	21	14.00 u. - 16.00 u.	Rondleiding: voedsel kweken volgens permacultuurprincipes door Kurt Vandommele

augustus 2025

zaterdag	16	14.00 u. - 16.00 u.	Rondleiding: kennismaking met permacultuur door Lucreèce Roegiers

september 2025

zaterdag	27	14.00 u. - 16.00 u.	Rondleiding: wat planten voor ons doen door Lucreèce Roegiers

De eik (deel 1)

beukenfamilie fagaceae

Eiken zijn belangrijke bomen die in hoge mate bijdragen aan de biodiversiteit in het bos. In hun gegroefde stam, die warm aanvoelt, houden zich veel kevertjes en mieren schuil, die op hun beurt weer allemaal vogels lokken. Eiken waren voor mensen vooral van belang voor bouw- en brandhout. De schors werd gebruikt bij het leerlooien en van de vezels uit de bast werden visnetten gevlochten. Daarnaast was het een heilige boom.

De naam

De wetenschappelijke naam is *Quercus robur* L.

Volgens sommigen komt het Latijnse woord *quercus* van het Indogermaanse perkus, dat vuurbrand, eikenboom betekent. De overgang van vuurbrand naar eik zou gebeurd zijn omdat men dacht dat eiken gemakkelijk vuur vangen, omdat de eik de bliksem aantrekt.

Robur is het Latijnse woord voor eikenhout, kracht.

Eik is een oud Germaans woord voor boom en is verwant met het Oud-Indisch *igja* dat verering betekent. Het zegt dat de boom van oudsher de hoogste verering genoot.

Soorten

In onze streken kennen we drie soorten eiken: de inheemse zomer- en wintereik en de ingevoerde Amerikaanse eik.

De zomereik heeft ongesteelde bladeren met een hartvormige basis en draagt een groepje eikels aan een steel die twee tot negen centimeter lang is.

De wintereik heeft gesteelde bladeren met een ronde bladbasis maar groepjes ongesteelde eikels.

De Amerikaanse eik heeft spitse in plaats van gelobde bladpunten.

Portret van de zomereik

De eik is een indrukwekkende boom die 30 tot 40 meter hoog kan worden. De eerste 25 tot 30 jaar is de schors glad en grijs, daarna wordt ze donker en komen er lengtebarsten in. Het is een tamelijk snel groeiende boom, zo'n 18 meter in 60 jaar. Hij is kaprijp na 100-200 jaar, maar wordt normaal 500 jaar, zelfs soms 800 tot 1000 jaar oud.

Een eik, vele malen hoger dan een mens

De 150 jaar oude zomereik in Kaggevinne bij Diest (Vlaams Brabant)

De eik wortelt diep. Hij kan enkel gedijen als hij met zijn penwortel een goede standvastheid kan opbouwen. Hij tracht meestal zijn wortelontwikkeling tot aan het grondwater te laten doorgroeien. Daarnaast verankert hij zich met horizontale wortels van waaruit zinkwortels naar beneden groeien.

De wortelvoet omvat de standwortels en de overgang van de stam naar de standwortels. De standwortels van de eik kunnen als dikke, brede verdikkingen rond de boom uitgroeien. De eindwortels of haarwortels vormen een zeer brede vertakking die in lengte aangelegd wel 600 meter per vierkante meter kan bedragen. De meeste van deze haarwortels zijn te vinden aan de periferie van de kroonprojectie waar ze het meeste hemelwater kunnen opvangen en bij de stam waar ze het naar beneden vloeiende regenwater opvangen.

stamovergang van de eik van Kaggevinne

De haarwortels zelf zijn in een gezonde aarde omgeven door wortelschimmels of mycorrhiza. De plant krijgt een betere aanvoer, vooral van mineralen, door de vele vertakkingen van de schimmeldraden, waardoor een beter contact met de aardedeeltjes mogelijk is. Sommige boomsoorten, zoals de eik, zijn zo afhankelijk van het werk van deze schimmels dat ze niet zonder kunnen.

De stam groeit niet rechtdoor, maar vertakt zich onder de kroon in enkele zware, knoestige, verwrongen hoofdtakken. Het vertakkingspatroon is zeer onregelmatig en kronkelig. De takken die het licht kunnen bereiken zijn overheersend.

De kroon wordt rond en blijft dat om het maximum aan bladoppervlak te kunnen bereiken. Als hij de ruimte krijgt vormen zijn zware, knoestige takken een grote ronde koepel tot vlak boven de grond. De takken zijn dik, gegroefd, olijfgroen en roodbruin. De oudere takken zijn asgraauw of grijsbruin.

De lichtbruine knoppen staan in groepjes aan het uiteinde van de takken. Er is geen echte hoofdknop waardoor de takken niet recht groeien maar verschillende richtingen uit groeien afhankelijk van welke knop het eerste doorgroeit tot een tak.

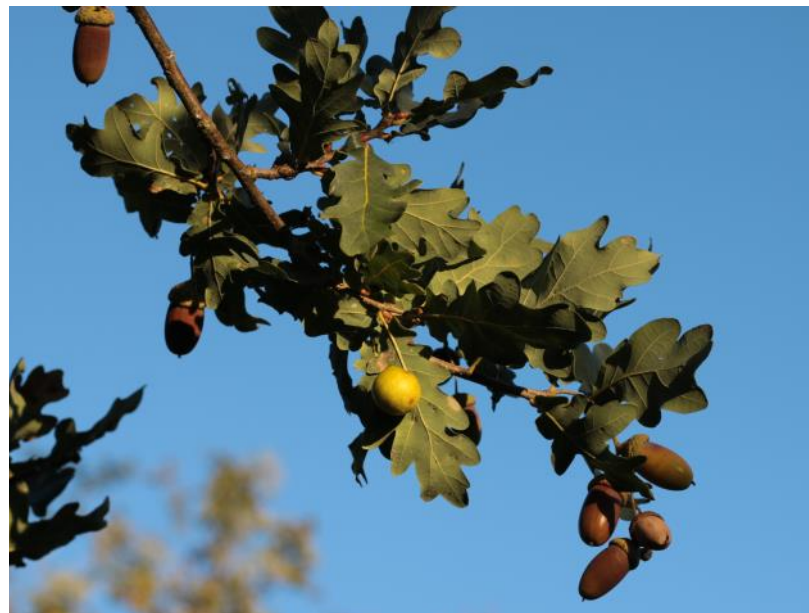
De bladeren zijn langwerpig en hebben ondiepe, gaafrandige, afgeronde lobben. Ze zijn aan de voet hartvormig met twee omgekrulde oortjes. De onderzijde is kaal of heeft enkelvoudige haren.

De eik bloeit in mei voor het verschijnen van de bladeren of kort daarna, wanneer de bladeren nog klein zijn. Hij is immers een windbestuiver. Mannelijke en vrouwelijke bloemen staan op dezelfde plant. De mannelijke katjes hangen, zijn lang en smal en hebben vele, geelgroene bloemen langs de spil. Ze verschijnen in de oksels van de bladeren van het vorig jaar. De piepkleine vrouwelijke bloemen groeien in de oksels van bladeren aan twijgen van hetzelfde jaar. Het stuifmeel wordt door de wind verspreid. De vruchten, eikels genoemd, staan met meerdere bijeen op een lange, gemeenschappelijke steel in een napvormig omhulsel. De meeste eiken beginnen pas eikels te produceren als ze ongeveer vijftig jaar oud zijn.

(wordt vervolgd)

een stukje poëzie

De storm en de eik

**"Buig!" zei de storm, verwoed en trots,
Aan d'oude eik die pal stond als een rots;
"Waag niet op eigen kracht te brallen;
Buig neer, vrees voor mijn forse ruk te vallen."**

**"Mij buigen? Neen!" sprak de eik bedaard,
"Ik ben onwrikbaar diep geworteld onder de aard;
Uw toorn, hoe fel, zal nimmer mij verzetten;
'k Erken uw macht, gij kunt mij, ja, verpletten,
En 'k zal u dan nog tarten in mijn val;
Maar 'k vrees geen stormwind, die mij nederbuigen zal."**

Frans de Vos (1792 – 1859)

De Sapstroom

is de op- en neergaande stroom van een boom
water uit de aarde gaat omhoog
energie uit de kosmos gaat omlaag
samen laten ze de boom groeien
wisselwerking draagt vruchten
samenwerking geeft leven

naar het voorbeeld van de natuur
is de Sapstroom
een tijdschrift,
verbinding tussen Yggdrasil
en iedereen met
interesse voor permacultuur
uitwisseling van ideeën
is verrijkend

een sapstroom in één richting
is uitputtend, energieopslopend

A large, leafless tree stands in a green field. A path leads away from the tree towards the right. In the background, there are rolling hills and a cloudy sky. In the foreground, there is a wooden picnic table and some logs.

ideeën, verwoording van ervaring,
zijn altijd welkom
want verrijkend
en levengevend